

ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ

УДК 82.133.1-31.09:37:165.742

ГУМАНІСТИЧНА ОСВІТА У РОМАНІ ФРАНСУА РАБЛЕ «ГАРГАНТЮА І ПАНТАГРЮЕЛЬ»

Березна Т.С.

Східноєвропейський університет імені Лесі Українки

Проаналізовано структуру освіти, що її описав гуманіст Франсуа Рабле у романі «Гаргантюа і Пантагрюель». Звернено увагу на складники гуманістичної освіти епохи Відродження. Здійснено спробу порівняти гуманістичну освіту Відродження зі схоластичною. Досліджено роль читання і добору літератури в освіті. Визначено принципи, що роблять освіту, описану Рабле, ефективною. Проаналізовано роль індивідуалізованої освіти у сучасному світі.

Ключові слова: Франсуа Рабле, роман «Гаргантюа і Пантагрюель», освіта, гуманізм, Відродження.

Постановка проблеми. Навчання і освіта – теми, що не втрачають актуальності. Засвоєння учнем знань впливає на формування творчого потенціалу, визначає поведінку і світогляд. У своєму романі Франсуа Рабле описує утопічну освіту, що ґрунтується на вивченні навколишнього середовища і наук шляхом захопленого читання, цікавих розмов і безпосереднього спостереження за природою. Рабле пропагує практичне вивчення ремесл через споглядання за роботою майстрів та власних спроб опанування ремесла. Франсуа Рабле висміює бездумне заучування, заперечує зубріння, переходить від схоластичної (відірваної від життя) освіти до гуманістичної, вивичує повсякчасну цінність наукової комунікації. Саме тому його праця варта уваги і ретельного вивчення, а також практичного застосування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Освіту доби Відродження та освітню систему, описану у романі Франсуа Рабле «Гаргантюа і Пантагрюель» досліджували Д. В. Затонський, С. Д. Артамонов, О. К. Дживелегов, О. В. Перехвальська та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на загальну увагу вчених освітньої концепції доби Відродження і творчості Франсуа Рабле, досі існує потреба детально проаналізувати утопічну ідею освіти Франсуа Рабле, актуалізувати її й власне спробувати переосмислити набутки й реалії сучасної освітньої концепції. Методика навчання, описана в романі, не має достатнього обґрунтування, або заперечення.

Формулювання цілей статті. Описати і обґрунтувати ідеї гуманістичної освіти, описані в романі Франсуа Рабле «Гаргантюа і Пантагрюель», визначити роль літератури в гуманістичній освіті, узагальнити принципи освіти Відродження, спробувати екстраполювати раціональні моменти у сучасній освітній простір.

Виклад основного матеріалу дослідження. Франсуа Рабле – гуманіст, тому він сприймає освіту як спосіб розвитку особистості, розкриття потенціалу людини. Він пропагує «науку заради людини» замість «науки заради науки».

Іронізуючи, перебільшуючи і приправляючи все гострою сатирою, Франсуа Рабле описує освіту, що її ми застосовуємо до цього дня. Він наважується заперечити схоластичну ідею освіти, тобто ту, за якої учень в обмеженому вигляді вивчає вислови мислителів та Біблію, отримує знання, засновані на абстрактних міркуваннях. Натомість пропагує мотивацію, зацікавленість і насміхається над бруталністю як над методом дотримання дисципліни.

Рабле відмовляється від будь-якої стриманості у навчанні, він пропагує всебічний розвиток особистості, заснований на здобутті вузькогалузевого ремесла. Рабле відстоює свободу вибору учня, що проте не трансформується у неробство, на його думку, слід дозволяти учню вивчати предмети, що ними він захоплений і цілком поглинутий. Стверджує, що зацікавленість допомагає легко і швидко засвоювати інформацію. Герой роману Гаргантюа навчається щодня зі своїм учителем та наставником Понократом, присвячуючи цьому весь свій час. Навчається, поки їсть і бавиться, навчається, гуляючи і спостерігаючи за природою. Його навчання результативне і збалансоване.

Франсуа Рабле наголошує на трьох складниках комплексного розвитку особистості: розумове, фізичне, духовне. Розумове ґрунтується на читанні, завчанні уривків з праць великих мислителів, вивченні арифметики, геометрії, астрономії. Таким чином учень може всесторонньо розвиватися, а пізніше обрати науку, яка йому до душі. Що він і робить, захопившись алгеброю: «Таким чином Гаргантюа став кохатися в науці чисел і щодня по обіді й вечері показував себе таким завзятим математиком» [9, с. 21]. Читання невпинно пронизує увесь освітній процес. Якщо в основі схоластичної освіти лежить постійне одноманітне читання, то в гуманістичній освіті воно доповнюється глибокими розмовами, поясненнями незрозумілих місць і цікавими роздумами над темою.

Важливу роль у навчанні Гаргантюа відіграє повторення. Вранці велет з учителем повторюють вивчене напередодні, в обід – вивчене на початку дня, ввечері переказують осмислене протягом дня: «Потім Гаргантюа востаннє переповідав

Понократові все, що прочитав, вивчив, побачив, почув, осягнув, зробив за день» [8, с. 36]. Так Гаргантюа повністю засвоює матеріал, осягає раніше незрозумілі речі, вчиться формулювати та висловлювати думку, розвиває пам'ять. А Понократ – його вчитель – впевнюється, що учень запам'ятав урок і звертає увагу на ті моменти, які Гаргантюа не спроможний осмислити.

Окрім осмислення здобутків наукової комунікації, Гаргантюа витрачає декілька годин щоденно на фізичні вправи: «Грав у великого м'яча, гиялчи його ногою або ж кулаком. Боровся, бігав, стрибав... перемахував через рівчаки, перешастував через плоти, збігав на шість ступнів угору по муру і видирався таким самим робом до вікна на списову довгість» [9, с. 21]. Це допомагає Гаргантюа відволіктися від розумової праці та розвиває його фізично. Спорт позбавляє життя Гаргантюа монотонності, вчить велетня захищатися, працювати фізично та насолоджуватися життям. Збалансований розвиток розуму та тіла є одним з принципів гуманістичної освіти.

Чи не найбільше значення у розвитку особистості Франсуа Рабле відводить духовному. Навіть розумна і фізично сильна людина не здатна почуватися щасливою і бути сформованою особистістю, не осягнувши моральних принципів, духовних набутків. Гаргантюа щоденно читає Святе Письмо і роздумує над прочитаним: «Поки його розминали, він слухав кілька сторінок зі Святого Письма, читали йому голосно й виразно, з почуттям, розважливо, спроквола... Читані стихи впливали на Гаргантюа так, що він переймався святобливістю й Любов'ю до Господа, дякував і молився йому, бо Святе Письмо відкривало йому чудородну Божу славу та премудрість» [9, с. 20]. Гаргантюа легко сприймає вірші зі Святого Письма, тому що має час, щоб роздумувати над ними, а також має вчителя, з яким може вільно дискутувати над прочитаним. Позбавлення від монотонного і швидкого читання Письма допомагає Гаргантюа сприймати написане і проєктувати його на своє життя, тоді як бездумне прочитання лише відштовхувало велетня і впевнювало його, що він не здатний осягнути такої серйозної літератури. Така манера читання робить велетня ближчим до Євангелія і допомагає у дорослому віці лишатися побожним. Пізніше, у листі до свого сина, Гаргантюа пише: «шануй, люби і бійся Бога, уповай на нього всіма своїми помислами та надіями, і, пам'ятаючи, що віра без добрих справ мертва, горнись до нього і живи так, аби гріх не розбив вас. Тікай від спокус світу цього. Не впусти до серця свого марноти, бо земне життя минує, а глагол Божий перебуває вічно» [9, с. 57].

Гаргантюа не змушений вивчати речі, які не мають застосування у житті, або сенсу яких він не розуміє. Він навчається лише тому, що викликає зацікавлення, – ще один принцип гуманістичного навчання. Попри те що не усе під час навчання захоплює, спроба щиро зацікавити спроможна підвищити успішність навчання. Чарлз Дахігг, сучасний американський журналіст та письменник, стверджує, що людина втрачає мотивацію, коли змушена робити щось за настановою інших людей, натомість коли вчиться, або ж робить щось за власним вибором, у неї з'являється мо-

тивація і бажання працювати: «Щойно ми починаємо запитувати «чому?», дрібниці стають частинкою більшого сузір'я значущих проєктів, цілей, цінностей. Ми починаємо визнавати, що малі клопоти можуть давати чималу емоційну винагороду, бо вони свідчать, що ми робимо значущий вибір, що ми назагал керуємо власним життям» [2, с. 48]. Панократ не змушує Гаргантюа до навчання, він мотивує його і пояснює, яку користь принесе той чи той урок. Вчитель не просить учня йняти на віру, що наука корисна, він доступно і відкрито пояснює зиск, що його принесе навчання. Перед тим, як вивчати з велетнем науку, Понократ заохочує учня до цього: «Насамперед він познайомив Гаргантюа з ученими – щоб заохотити його до справжньої науки та збудити бажання згодом позмагатися і взяти над мудрими мужами гору» [8, с. 34].

Навчання Гаргантюа з Понократом стосується не лише абстрактних, а й дійсних, фізично існуючих речей. Усе навчання Гаргантюа з Понократом має практичну користь, помітний результат. Вони розглядають небо для того, щоб Гаргантюа досліджував навколишній світ: «Перед тим, як лягти спати, виходили на балкон і споглядали місяць на небі, зірки та планети» [8, с. 36], дискутували навіть про спожите: «Мова йшла про властивості, особливості, походження й користь усього, що подавалося на стіл: хліба, вина, солі, м'яса, риби, городини, садовини зілля, про те, які з них готуються страви» [8, с. 34]. Усе це робиться для того, щоб Гаргантюа розумів своє місце у світі, роздумував над походженням тих чи тих речей, набував мудрості та розважливості.

Для того, щоб Гаргантюа всебічно розвивався і мав знання про різні ремесла, Понократ відвідує з ним майстерні і показує йому, як працюють майстри найрізноманітніших сфер: «Вони заходили в майстерні, де плавлять метал і виллюють гармати; навідували корабельників, різьбярів, золотарів, гранильників діамантів та самоцвітів, алхіміків та монетників, годинників, дзеркальників, друкарів, фарбарів та всяких інших ремісників. Бували в килимових, шовкопрядних, ткацьких майстернях» [8, с. 36]. Понократ показує учню, що робота – це важливо і що речі не з'являються нізвідки, їх виготовляють люди застосовуючи працю та розум. Таке навчання пропагує письменник: наочне, цікаве, доступне. Франсуа Рабле наголошує, що практичне застосування певних знань – опанування ремесла – важливе і має цінність більшу, ніж гроші: «Понократ сказав, що добре знати ремесло – це краще, ніж мати спадщину, тож Гаргантюа вивчав ремесла і знайомився з ремісниками в них відкриттями» [8, с. 36].

Незважаючи на те, що Гаргантюа кожен хвилину дня використовує на навчання і особистісний розвиток, він не перевтомлюється. Так стається, тому що різні активності замінюють одна одну, не встигаючи набриднути чи втомити. Гра на музичних інструментах почергово змінюється заняттями спортом, а наука – веселими бесідами. Гаргантюа не набридають його заняття, він радісно навчається, чекаючи наступного заняття і знаючи, що воно не буде занадто довгим чи нудним. На противагу навчанню з Понократом, Франсуа Рабле описує даремну освіту. Замість

того, щоб приносити результати, така освіта затуплює розум та вбиває жагу до знань. Бездумне завчання текстів, відмова від практичного складової освіти, багаторазове перечитування книг без їх розуміння – усе це створює лише ілюзію навчання, коли насправді не має жодного сенсу: *«Потім він на якесь мізерні півгодини вступлювався у книгу, але, як казав один кумедіант, душа його була на кухні»* [9, с. 19]. Гаргантюа навчається так багато років, проте користі з цього немає: *«Грангузьє кінець кінцем помітив, що син його вчиться охоче, проте пуття з того нема: Гаргантюа дедалі дурнішає, тупішає й соловішає»* [8, с. 24].

Роман Рабле пронизаний посиланнями на інші літературні твори. У вигляді порівнянь із подіями в романі «Гаргантюа і Пантагрюель», або у вигляді прочитаної велетнем Гаргантюа літератури, письменник вказує на праці, що їх вважає корисними під час навчання. Гаргантюа вивчає твори філософів, істориків, учених та мислителів: *«Водночас Гаргантюа вивчав відповідні уривки із Плінія, Афінея, Діоскоріда, Юрія Поллукса, Галена, Порфирія, Опціона, Полібія, Геліодора, Арістотеля, Еліана та інших...»* [8, с. 24]. Найбільше часу велетень витрачає на праці, що стосуються медицини, зоології, історії та етики. В інших розділах роману Франсуа Рабле згадує «Одісею» та «Іліаду» Гомера, «Енеїду» Вергілія, «Про природу богів» Ціцерона, «Притчі» Езопа, твори Геродота, Епікура, Евріпіда, Гесіода, Арістотеля, Овідія, Платона. Рабле цінує книги, надає їм великого значення в освіті та житті людини. Для нього література не є лише розвагою чи способом проведення часу, вона пояснює життя, допомагає порозумітися з іншими та з самим собою, формувати думки.

Сучасна освіта не завжди керується гуманістичними принципами і ще рідше індивідуалістичними, що актуалізує методику навчання, описану Рабле. Вважаю, освітня система України засвідчує значні надбання та нові прогресивні методи, проте їх раціональне впровадження часто уповільнюється системою. Так, на думку Кена Робінсона, глобальна освітня система вивіщує певні галузі знань, зокрема, на його думку, математика і лінгвістика вивчаються вповні, тоді як до живопису і танців інтерес освітньої системи згас. Однак сучасне суспільство потребує не лише успішних бізнесменів, економістів, інженерів, програмістів чи політиків. Ми потребуємо митців, щоб поглиблювати культуру, пожежників і поліціантів, щоб забезпечувати життя, журналістів, щоб комунікувати і звертати увагу на суспільно важливі речі, вчителів, щоб надихати і настановляти майбутніх професіоналів. Єдиний спосіб урятувати ситуацію – визнати рівність усіх дисциплін, однаково поважати фах програміста і сантехніка, а також змінити навчання на менш формальне і більш творче. Творчість – це не лише мистецтво, в кожній галузі можна досягти більшого результату, якщо застосовувати творчі методи вирішення проблем. *«Творчість – це вміння нестандартно мислити»* [6, с. 122]. Скерування шкільної системи на розвиток творчого потенціалу, закладений у кожному, забезпечить результативність, доведе ефективність творчості над стандартизованими тестами, єдиними для усіх.

Кен Робінсон наголошує на важливості особистих стосунків між учнем та наставником. Пропонує чотири основні завдання вчителя: зацікавити, заохотити, сподіватися і мотивувати. На думку дослідника, завдання вчителя радше зберегти жагу до навчання, а не намагатися штучно створити її. Він наводить приклад вирощування рослини: ніхто не здатен причепити до неї корінь і листя, ми просто створюємо умови для її самостійного розвитку. За аналогією, вчитель повинен бути поруч, стати джерелом інформації, надихати і направляти учня. Як і Франсуа Рабле, Кен Робінсон вірить у гуманістичну освіту та здатність учня обирати улюблений фах: *«Революція, до якої я закликаю, заснована на інших принципах, ніж рух за підвищення стандартів. У її основі – віра в цінність кожної людини, в право на самовизначення, у нашу здатність розвиватися й прожити повноцінне, щасливе життя, у важливість громадянської відповідальності й поваги до інших»* [6, с. 23].

Питання освіти не обмежується долею кожної окремої особи. Воно стосується майбутнього світу загалом, здатності суспільства існувати і функціонувати. Якщо дозволити кожному розвивати природні таланти, творити і фундаментально вивчати предмети, що найбільше цікавлять, то кількість новаторів, впевнених у собі, відкритих до змін, що критично оцінюють і втілюють в життя ідеї, беручи на себе відповідальність за їх наслідки, незмінно збільшиться. *«На мою думку, мета освіти – дати учням можливість зрозуміти доволішиній світ і власні таланти, щоб вирости щасливими людьми й активним, гуманними громадянами»* [6, с. 23], – наголошує Кен Робінсон.

Зрештою неможливо розвинути здібності, не зацікавивши потребою розвивати вже закладене. Розуміння цінності засвоєваної інформації нівелює примус й актуалізує наставництво: *«Цінність – це те, що людина намагається надбати і що прагне утримати... Цінність передбачає відповідь на запитання: для кого вона є цінна і чому? Цінність передбачає критерій, причину та необхідність діяти, маючи альтернативу. Там, де немає альтернативи, цінності неможливі»* [10, с. 421].

Висновки з даного дослідження і перспективи. Гуманістична освіта, що її описує Франсуа Рабле, загострила увагу на відсутності користі від бездумного перечитування та конспектування книг, пропагує обмірковане виконання завдань, критикуючи їх механічне виконання. Основні положення доктрини гуманістичної освіти не втратили актуальності й сьогодні. Надто тепер, коли суспільність активно обговорює потребу переосмислити та збагнути правдиву природу й мету сучасної освіти. Раціональні моменти освітньої концепції, описаної Франсуа Рабле, можуть допомогти й сучасним учням, задіявши творчий підхід й професійні ресурси, досягнути своє покликання, посилити прагнення до пізнання й збагнути принади навчання. Щоправда, будь-яке запозичення повинне опиратися на новаторське бачення, враховувати сучасні досягнення науково-технічного прогресу. Подібне, без сумніву, матиме рекомендаційний характер, урізноманітнить навчальний матеріал, до-

поможе індивідуалізувати підхід до навчання, стимулюватиме застосовувати набуті знання на практиці. Навряд чи існує універсальна система навчання, здатна якнайкраще розвинути в усіх учнів потрібні навички й вмотивувати здобувати знання, тому слід шукати індивідуальні шляхи, спираючись на вподобання, таланти, схильності,

здатності запам'ятовувати і сприймати. Не варто вивищувати лише розумове, адже важливий комплексний розвиток учня включає розумове, духовне і фізичне.

Отже, варто досліджувати різні методи навчання, випробовувати їх і втілювати у життя, оцінюючи їх переваги і недоліки.

Список літератури:

1. Артамонов С. Д. Франсуа Рабле и его роман [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.philology.ru/literature3/artamonov-66.htm>
2. Дахигг Чарлз. Кмітливіші, швидші, кращі. Секрети продуктивності в житті та бізнесі. – Х.: Клуб Сімейного Дозвілля, 2017. – 432 с.
3. Дживелегов А. Рабле [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.philology.ru/literature3/dzhivelegov-73.htm>
4. Духовний Т. Т. Рабле Франсуа // Українська радянська енциклопедія: [в 12 т.] / гол. ред. М. П. Бажан; ред. кол.: О. К. Антонов та ін. – 2-ге вид. – Т. 9: Поплужне. – Салуїн. – К.: Голов. ред. УРЕ, 1983. – С. 217.
5. Затонский Д. А был ли Франсуа Рабле ренессансным гуманистом?.. (опыт «постмодернистской» интерпретации «Гаргантюа и пантагрюэля») [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.durov.com/literature3/zatonsky-00.htm>
6. Кен Робінсон і Лу Ароніка. Школа майбутнього. Революція у вашій школі, що назавжди змінить освіту / Переклад з англ. Ганна Лелів. – Львів: Літопис, 2016. – 258 с.
7. Перехвальская Е. Франсуа Рабле. Как создавался «Гаргантюа и Пантагрюэль» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kostyor.ru/biography/?n=103>
8. Рабле Франсуа. Гаргантюа і Пантагрюель: роман для серед. та ст. шк. віку / Скор. переказ. з франц. та приміт. І. Г. Сидоренко; післямова В. І. Пащенко. – К.: Весела, 1990. – 246 с.
9. Рабле Франсуа. Гаргантюа і Пантагрюель. – Х.: Фоліо, 2010. – 640 с.
10. Ренд Айн. Атлант розправив плечі. Ч. 3: А є А / Переклад з англійської Софії Андрухович. – К.: Наш Формат, 2015. – 624 с.

Березная Т.С.

Восточноевропейский университет имени Леси Украинки

ГУМАНИСТИЧЕСКОЕ ОБРАЗОВАНИЕ В РОМАНЕ ФРАНСУА РАБЛЕ «ГАРГАНТЮА И ПАНТАГРЮЕЛЬ»

Аннотация

Проанализирована в статье говорится о структуре образования, которую описал гуманист Франсуа Рабле в романе «Гаргантюа и Пантагрюель». Обращено внимание на составляющие гуманистического образования эпохи Возрождения. Сравняется гуманистическое образование Возрождения со схоластическим. Исследована роль чтения и отбора литературы в образовании. Определены принципы, которые делают образование, описанное Рабле, эффективным. Проанализирована роль индивидуализированного образования в современном мире.

Ключевые слова: Франсуа Рабле, роман «Гаргантюа и Пантагрюель», образование, гуманизм, Возрождения.

Berezna T.S.

Eastern European University named after Lesya Ukrainka

HUMANISTIC EDUCATION IN THE NOVEL «GARGANTUA AND PANTAGRUEL» BY FRANÇOIS RABELAIS

Summary

The article deals with the structure of education described by the humanist Francois Rabelais in the novel «Gargantua and Pantagruel». Attention is drawn to the components of the humanistic education of the Renaissance. The humanistic formation of the Renaissance with the scholastic is compared. The article studies the role of reading and selection of literature in education. The article defines the principles that make the education described by Rabelais effective. The role of individualized education in the modern world is analyzed.

Keywords: Francois Rabelais, novel «Gargantua and Pantagruel», education, humanism, Renaissance.